

TURGUT ÖZAL VE AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINA TEORİK BİR BAKIŞ ÖRNEĞİ: LIBERAL DÜŞÜNENİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Yusuf ÇINAR*

ÖZET

Liberal düşünce, Batı medeniyetinde gelişmiştir. Liberal düşünce temel unsurlara sahiptir ki serbest piyasa, rekabetçi piyasa, hukuk ve demokrasiyi içerir. Türkiye Mustafa Kemal tarafından kurulurken Türkiye batı medeniyetinin değerleri ile temellendirilmiştir. Bunun sonucu, Türkiye kurallara sahiptir ki bu kurallar Türk dış politikasına bir sınır oluşturmaktadır. Turgut Özal başbakan yardımcısıyken 24 Ocak kararlarını ilan etmiştir. Bu karar Türkiye'ye serbest piyasayı getirmiştir. Turgut Özal başbakan olduğu zaman Türk dış politikasını ekonomik gelişmeler etkiledi. 1983-1993'de Türkiye demokrasi ve insan haklarını geliştirdi. Türkiye Avrupa Birliğine bu süreçte üyeliğe başvurdu. AK Parti 2002 seçimlerinde başarıya ulaşmıştır. AK Parti Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmiştir. Türkiye AK Parti döneminde Kıbrıs problemine karşı yeni bir strateji geliştirdi. AK Parti ve Turgut Özal Türk dış politikasında “modus vivendi”ye ulaşmaya çabalamıştır. Bu çalışma Türk dış politikası üzerinde liberal düşüncenin etkileri hakkında bilgi vermektedir. Üstelik bu çalışma Turgut Özal ve AK Parti'nin dış politikasını karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, İnsan Hakları, Liberalizm, Modus Vivendi.

A Theoretic Look into the Foreign Policy of AK Parti and Turgut Ozal:

The Effect of Liberal Thought in Turkish Foreign Policy

ABSTRACT

Liberal idea, developed in western civilization. Liberal idea, has basic elements which include free market, open market, law, democracy. While Turkey was formed by Mustafa Kemal, Turkey was based with values of Western Civilization. Therefore, Turkey have had rules which draw a border to Turkish Foreign Policy. Turgut Özal was a vice prime minister who declared a decision that was called decisions of 24 January 1980. This decision has brought to free market to Turkey. When Turgut Özal was Prime Minister, economic developments influenced on Turkish Foreign policy. Turkey developed to democracy and human rights at 1983-1993. Turkey applied to European Union (EU) in order for membership at this process. Justice and development party (JDP) got to success election of 2002. JDP improved relation with EU. Turkey has created a new strategy toward Cyprus Problem in period of JDP. Turgut Özal and JDP struggled to get to “modus vivendi” on Turkish Foreign Policy. This study gives information about effects of Liberal idea on Turkish Foreign Policy. In addition, this study aims at comparing to Foreign Policy of Turgut Özal and JDP.

Key Words: Democracy, Human Rights, Liberalism, Modus Vivendi.

* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ycinar86@hotmail.com

GİRİŞ

Liberalizm kökeni Batı'ya dayanan bir düşünce sistemi olduğu gibi, dünyaya bakış açımızı da şekillendiren, bir paradigma durumundadır. Liberalizm ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisini savunmakla birlikte liberalizmin hukuk ile birlikte var olacağına da farkındadır. Türkiye liberal değerleri yansıtan Batıcılık anlayışı ile kurulmuş bir ülke olmakla beraber; kendisini liberal olarak tanımlayan partiler, ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte, siyasal hayatta aktif görev alabilmişlerdir. Bu bağlamda, Turgut Özal dönemi Türkiye'nin liberal değerleri, politik ve ekonomik alanlarda yakından hissettiği dönemdir. Turgut Özal döneminde Türk dış politikası bazı yöntemler ile tanışmış ve geleneksel realist bakış açısı yerini idealist bakış açısına bırakmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarı, Turgut Özal'dan sonra tek başına parlamentoda çoğunluğu ele geçirmiş ilk liberal partidir. Bu süreç, Türkiye'ye dış politika bağlamında bazı fırsatlar yarattığı gibi tehditleri de beraberinde getirmiştir. Bu safhada çalışmamız hem Özal dönemi, hem AK Parti dönemi Türk dış politikasında tehdit ve fırsatları algılamada, liberalizmin etkisi incelenmeye çalışılmaktadır.

A) TÜRKİYE'DE LIBERAL DÜŞÜNCE

Liberal düşünce; bir birikim sonucunda oluşmuş, evrensel niteliğe bürünmüş bir düşünce, bir bakış açısıdır. Liberal düşünce, dünyayı şekillendirdiği dönemde Türkiye'yi de dönüştürmeye çalışmıştır. Liberal düşünce'nin Türkiye'yi etkilediği dönemler kendilerini liberal parti olarak gören partiler döneminde gerçekleşmiştir. Türkiye'de liberal parti geleneği Demokrat parti döneminde başlamış fakat bu dönem ekonomi ve demokratik alanda pek liberalleşme gerçekleştirilememiştir. Turgut Özal dönemi ekonomik anlamda neo-liberal politikaların uygulandığı demokratik anlamda ise, askeri darbenin etkilerinin kırılmaya başladığı dönemdir. AK Parti dönemi liberal düşüncenin sadece ekonomik anlamda değil politik anlamda da etkili olmaya başladığı dönemdir. Başka bir deyişle; liberal düşünce siyasal arena da Demokrat Parti döneminde doğmuş, Turgut Özal döneminde ekonomik bağlamda gelişimini tamamlamış, AK Parti döneminde ise liberal ekonomik gelişmelerinin yanına liberal politik gelişmeler rengini vermiştir.

Liberalizmin tarihine baktığımızda, liberal düşüncenin temeli bireyselleliğe dayandığı gibi, liberalizmin çerçevesini çizen hukuktur. John Locke'un belirttiği gibi, bir bireyin özgürlüğü ancak hukuk boyunduruğunda var olabilir. Hukuk olmayan yerde, Özgürlükte olmaz. Bu bağlamda, John Locke'un toplum sözleşmesi toplumun ortak konsensüsüne dayanır. Toplum sözleşmesi teorisine göre, Devlet bireyler tarafından bireyler için, oluşturulur ve bu bireylerin ihtiyaçları ve çıkarlarına hizmet etmek için, var olur. İkinci olarak toplum sözleşmesi teorisi, devleti toplumda tarafsız bir hakem olarak görür. Devlet kitleleri sömürmek isteyen ayrıcalıklı elit tarafından değil, tüm halkın taraf olduğu bir sözleşme ile meydana gelir¹. Liberallerin bakış açısına göre, devlet birey karşısında potansiyel zordadır. Bu korkunun iki ayağı vardır bunlardan birincisi iktidarı kullanarak bireyin haklarının sınırlandırılmasıdır. İkinci ayak ise, iktidara gelen kişilerin diğer bireylerin haklarını dikkate almamasıdır. Bu bağlamda, Lord Acton, "iktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır" demektedir. Acton şu sonuca varır: "büyük adamlar, neredeyse her zaman kötü adamlardır". Bundan dolayı liberaller, keyfi yönetim korkusu taşırlar ve sınırlı yönetim

¹ Hardly Boillon, John Locke, Liberte yayınları, 1999, s.17.

ilkesini benimserler². Bu bağlamda keyfiliği önleyecek en önemli sigorta “demokratik anayasal düzendir”.

Liberalizmin temelleri 17. Yüzyıla kadar götürülebilir. Liberalizm bazı ilkeleri içinde barındırmaktadır. Bu ilkeler liberalizmin özünü yansıtmaktadır. Çalışmamız bu ilkelerden hareket ile liberalizmin Türk dış politikasına etkilerini vermeye çalışacaktır. Liberalizmin genel ilkeleri şunlardır:

Sınırlı devlet anlayışı: Liberalizmin devlet anlayışı sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı olarak adlandırılabilir. Liberal düşünürler Libertarianistler hariç devletin; adalet, iç güvenlik, ve dış güvenlik hizmetlerini üstlenmesini bunun dışında diğer yarı kamusal hizmetleri ve özel mal hizmetlerini özel mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa ekonomisine bırakılmasını savunmaktadır. Paternalist devlet anlayışına karşıdır. Devlet baba anlayışını red eder³.

Bireycilik: Liberalizm, ontolojik bireyciliğin doğal sonucu olarak metodolojik bakımdan da bireylerin yani insanın eylem ve davranışlarının incelenmesine bireylerden başlarlar. Her sosyal eylemin karakteri bireylerce belirlenir. Birey rasyonel hareket eder ve tutarlı tercihlere sahiptir⁴.

Özgürlük: Bireyciliği yaşatan özgürlük ilkesidir. Özgürlük hoş görü, tolerans ve özel hayat gibi, konularda kurumsal yapılaşmanın kaynağıdır. Özgürlük, anayasacılık, kanun hakimiyeti gibi, değerlerin çıkış noktasıdır. Liberalizm özgürlük kavramı ile hem siyasal özgürlüğü, hem de ekonomik özgürlüğü kast eder.

Modus Vivendi: Liberalizmin iki yüzü olmuştur. Bir yanıyla hoşgörü, ideal bir yaşam biçimi arayışıdır. Diğer yanıyla ise, çeşitli yaşam biçimleri arasında barış koşullarının azalmasıdır. Modus Vivendi kuramı liberal olsun olmasın, başka bir ideal rejim arayışı değildir. Modus Vivendi farklı yaşam biçimlerinin dünyayı algılama şekillerinin bir arada yaşayabileceklerinin koşullarını bulmaya çalışır. Farklılıkları uzlaştırmayı amaç edinir⁵.

Serbest Piyasa: Ekonominin doğal koşullarda devlet müdahalesi olmadan, girişim özgürlüğüne müdahale edilmeden, devam etmesini serbest piyasa olarak nitelendirebiliriz. Serbest Piyasa modelinde arz ve talep birinci etkili unsur konumundayken devletin müdahalesi kısıtlanmaya çalışılmaktadır. Kapitalizm, rekabete dayalı, karı esas alan özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir. Serbest Piyasa hukukun olduğu yerde gelişme gösterir. Bu bağlamda, demokrasi serbest piyasanın koruyucusu şeklindedir. Serbest piyasanın Türkiye’ye girdiği dönem neo liberal politikaların izlendiği dönemlerde gerçekleşmiştir. Liberal düşünürler devletlerarası ticaret arttıkça devletlerin savaşma olasılığının azaldığı belirtmektedir.

Neo Popülizm: Bu kavram neo popülist ekonomik reformun sonucunda meydana gelmiş ve devlet adamlarının kararları alırken karar alma sürecine sivil toplum kuruluşlarının ve

² Andrew Heywood, Siyasi İdeolijiler, Ankara, Adres yayınları, Şubat 2007, s. 51.

³ Çoşkun Can Aktan, Gerçek Liberalizm Nedir?, İstanbul, T Yayınları, 1994, s. 16.

⁴ Atilla Yayla, Liberalizm, İstanbul, Plato Film Yayınları, Kasım 2003, s. 153.

⁵ John Gray, Liberalizmin İki Yüzü, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s. 9.

ekonomik baskı gruplarının dahil edilmesi anlamındadır. Neo popülizm, neo liberal kültürün geliştirdiği bir kavramdır.

Pragmatizm: Haz ve elem, fayda veya kullanım değeri açısından hesaplanır ve genellikle maddi tüketimden türeyen tatmin olarak görülür. En üst düzeydeki mutluluk ilkesi, yasa, kurum ve hatta siyasi sistemleri değerlendirmek için kullanılabilir. Eylem faydacılığı, eylem en azından başka bir eylem kadar elemenden fazla haz üretiyorsa, bu eylemi doğru eylem olarak değerlendirir. Kural faydacılığı ise bir eylemi, genellikle iyi sonuçlar ortaya çıkaran kuralla uyumluysa doğru eylem olarak görür⁶.

Dış politika, devletin içe ve dışa dönük kimliği ile ilgilidir. Dolayısı ile bir imaj meselesidir⁷. İç dünyasında huzur, barış ve güvenliği oluşturabilmeyi başarabilmiş devletlerin dış politikası da bu yönde güçlü olurken, iç dünyasında sorunlar yaşayan devletler ise güçlü dış politika uygulayamaz ve etkisiz nesne konumundan, en iyi ihtimalle, etkili nesne konumuna yükselebilirler. İç politikası ve dış politikası uyumlu devletler ise etkili özne konumunda olurlar. Bu bağlamda liberal düşünce her iki iktidar döneminde etkili olmuştur. Bu dönemlerde içte uygulanan liberal anlayış dış politikayı da şekillendirmiştir. Yukarıda vermiş olduğumuz liberal ilkelerin Türk dış politikasına yansması Turgut Özal ve AK Parti dönemlerinde farklı görünümde olsa da aynı özü taşımıştır.

Liberalizm evrensel değerleri ulusal değerler ile bir araya gelebilirken, muhafazakar değerler evrensel nitelikte değildir. Muhafazakar değerler bulunduğu ülkenin rengini almaktadır. Türkiye’de liberalizm Kemalist ilkeler ile hesaplaşan bir niteliğe sahip olduğu gibi, Kemalizm’in liberal yorumları da bulunmaktadır. Türkiye’de siyasal yaşam liberalizmi, liberal muhafazakar düşüncede etkin olarak bulmuştur. Liberalizmin ve muhafazakarlığın ortak yanları şu noktalarda toplanmaktadır⁸: i) Devletin temsil ettiği egemen gücün sınırlandırılması, ii) Bireylere ve toplumun kendiliğinden işleyen ilişkilere müdahale edilmemesidir. Liberal muhafazakarlık hem Turgut Özal hem de AK Parti dönemine damgasını vurmuştur. Liberal muhafazakarlığın devletçi modeli, devleti zaten var olan toplumun tarihi geleneklerinin, kurumlarının sentezleyicisi olarak görmektedir. Kemalizm’in Cumhuriyet ile yapmak istediği ise, yeni devletin meşruluk kaynağı olarak, yeni bir tarih, yeni bir geçmiş öngörmektedir⁹. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı geleneğini ret etmekteydi. Bu paradoks liberal muhafazakarlar tarafından dile getirilmiştir. Özal döneminde liberal Aydınlar tarafından 2. Cumhuriyet projesi daha çok demokratik gelişmelerde Özal dönemi dış politikasında AET ile ilişkilerde ve İnsan Hakları konusunda etkili iken, neo-Osmanlılık olarak ortaya çıkan düşünce ise Osmanlı’nın mirasına sahip çıkmış ve dış politikaya yön vermiştir. AK Parti hükümeti döneminde de liberal muhafazakar değerler ön plana çıkmıştır. 2. Cumhuriyetçi görüş Türkiye’nin AB ile ilişkilerine yoğunluk gösterilmesini vurgulamıştır. Yine bu dönemde neo-Osmanlı görüş ön plana çıkmış daha teorik bir zeminde dış politikada etkili olmaya çalışmaktadır. Neo Osmanlı görüş dış politikada entelektüel liberallerin etkisini göstermesi bağlamında önemlidir. Hem Neo Osmanlı görüş hem 2.Cumhuriyetçi görüş dış politikanın halk tabanında tartışılmasını sağlamıştır.

⁶ Heywood, Siyasi İdeolojiler, s. 62.

⁷ Ramazan Gözen, “Türk Dış Politikasında Vizyon Ve Revizyon”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, s. 73.

⁸ Levent Koker “ Liberal Muhafazakarlık ve Türkiye ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt:5, s. 276.

⁹ Koker “ Liberal Muhafazakarlık...”, s.283.

B) TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE TEMEL İLKELERİ

Türk dış politikası geçmişten aldığı temellerle, yaşadığı sıkıntılı dönemlerden çıkarmış olduğu dersler ile kendi niteliklerini oluşturmuştur. Bu nitelikler Türkiye Cumhuriyeti'nin realist bakış açısı ile yönlendirilmesini sağlamış, gerekli olmadığı sürece statükocu politikadan dışarı çıkılmamıştır. Bu bağlamda günümüze kadar varlığını devam ettiren bu ilkeler Türkiye'nin dış politikasına çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeve Turgut Özal ve AK Parti döneminde bazı yönleri dış politika yapımcıları tarafından yetersiz bulunmuş veya sınırlarının bu kadar net olmasından şikayet edilmiştir.

Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel niteliği olan “Yurtta barış dünyada barış” sözü, geçmişten günümüze Türk dış politikasının temel felsefesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduktan sonraki süreçte karşılaşmış olduğu II. Dünya Savaşı'na bu ilkeler neticesinde olabildiğince katılmamaya çalışmıştır. Atatürk dönemin diğer temel ilkesi ise, Batıcılıktır. Türkiye'nin Batıcı olmasının ideolojik nedeni; Cumhuriyetin Batı yanlısı kişilerce kurulmuş olmasıdır. Bu bağlamda statükoya önem veren Türkiye için Batı statüko demektir¹⁰. Diğer önemli ilke ise, çok boyutluluktur. Bu ilke Atatürk döneminde etkili olsa da Soğuk Savaş döneminde pek etkili olamamıştır. Bunun ile birlikte, Atatürk'ün koymuş olduğu altı ilke dış ve iç politikanın şekillenmesinde etkili olmuştur.

12 Eylül Askeri Darbesinden sonra, 21 Eylül'de başbakan Bülent Ulusu'nun kurduğu Hükümetin dış politika konusunda yazmış olduğu programda şöyle denilmektedir¹¹: “*Dış politikada Hükümetimiz, temelleri büyük Atatürk tarafından atılmış olan Cumhuriyetimizin geleneksel barışçı tutumunu sürdürecektir. Bu amaçla, tüm ülkelerle bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmamak ve hak eşitliği ilkelerin sürdürülmesine ve geliştirilmesine çaba harcanacaktır. Hükümetimiz, bölgede ve dünyada imkanları el verdiği ölçüde barış ve güvenliğe katkıda bulunmayı amaçlayan bir politika izleyecek ve bu politikanın temel bir unsuru olarak uluslararası şartların gerekli kıldığı yumuşama sürecini destekleyecektir... ....Türkiye'nin taraf olduğu her alandaki ikili ve çok taraflı anlaşmalar geçerlidir. Karşılıklı ilkesi çerçevesinde, Hükümetimiz tüm anlaşmalardan doğan yükümlükleri yerine getirecektir...*”

Bülent Ulusu Hükümeti programın devamında ABD ve NATO ile ilişkiler geliştirileceğini bunun ile birlikte, SSCB ile de ilişkilerin düzeyli bir şekilde devam ettirileceğini vurgulamaktadır. Görüldüğü gibi 12 Eylül döneminde kurulan hükümet Atatürk'ün temel ilkelerini dış politikasının rehberi yaptığı vurgulanmaktadır.

Bu perspektiften yola çıkarsak, Özal döneminin dış politikası Cumhuriyet dönemi dış politika anlayışından çok bir farklılık arz etmemektedir. Özal dönemi dış politikada bazı şeyler denenmiştir, fakat tam manada bir kopuş olmamıştır. Bu bağlamda Türk dış politikasını iç politika'da atılması istenen bazı adımların dış politikayı da etkileyeceği korkusu şeklinde ortaya çıkmıştır. Özal Balkanlar'da ve Asya'daki gelişmeleri yakından takip etmiş “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesinin Türkiye'yi sınırlandırdığı fikrini öne atmıştır¹². Liberal düşünce ise bu bağlamda, Cumhuriyetin etnik ve kültürel yapısının sorgulanmasında etkili olmuştur.

¹⁰ Baskın Oran, “TDP'nin Kuramsal Çerçevesi”, Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim yayınları, 2002, s.49.

¹¹ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919- 1945*, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996, s. 601.

¹² Berdal Aral, *Dispensing with Tradition ? Turkish Politics and International society During The Özal Decade 1983- 1993*, *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No.1, January 2001, s.78.

Kemalist ideolojinin sadece Türk milliyetçiliğine odaklanması liberalizm tarafından eleştirilmiştir¹³. AK Parti döneminde ise, çok boyutluluk ilkesi temel hedef olmuştur. Özellikle Ahmet Davutoğlu dönemi dış politika amaçlarından olan “komşular ile sıfır problemler ilişkisi” AK Parti dış politikasının çok boyutlu bir yol tutmasında, Özal dönemine göre, daha planlı ve Türkiye’yi köprü olmaktan merkez olmaya iten bir dış politika anlayışı izlemeye zorlamaktadır. AK Parti dönemi dış politika anlayışı, Atatürk dönemindeki dış politikanın geleneksel prensiplerinden kopmamış, aksine sıkı bir bağ içinde sürmektedir. Liberalizm Türkiye’nin geleneksel dış politika anlayışı ile çatışmamış, fakat Kemalizm’in ilkeleri ile ters düşmüştür. Bu süreç iç politikaya daha çok yansırken, dış politikada geleneksel perspektiften kopma olmamıştır. Bu bağlamda Çok boyutlu ilişki geliştirilmesinde Liberalizmin pragmatist bakış açısını uygulama alanı bulduğunda, başarılı olacağını göstermekte, bilhassa duygusal dış politika anlayışının sağlıklı dış politika izlenmesinde zararlı olacağını göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmamız Turgut Özal dönemi Türk dış politikasının ve AK Parti dönemi Türk dış politikasının geleneksel Türk dış politikasından farklılıklarını vermeye çalışmakta ve bu değişim sürecinde liberalizmin etkisine cevap bulunmaya çalışılmaktadır.

C) TURGUT ÖZAL DÖNEMİ LIBERAL DÜŞÜNCE VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Turgut Özal Türkiye için, yaptığı değişiklik ve uyguladığı politikalar ile Türk siyasal hayatının önemli bir parçası olmuştur. Turgut Özal, uyguladığı ekonomi kararları ile ithal ikameci başka bir deyişle, Latin Amerika modelinden liberal ekonomik sisteme geçilmesinde en büyük paya sahip olmuştur. Siyasal alanda gerçekleştirdikleri ile birçok kişinin takdirini topladığı gibi, büyük eleştirilerle de karşılaşmıştır. Dış politika alanında tek belirleyici bir rol üstlenmesi uygulanan dış politika kararlarında da alınan sonuçlarında Özal’ın sorumluluğunda olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda, getirmiş olduğu yeni ekonomik sistem Turgut Özal’ın dış politika kararlarında ne kadar etkili olduğu günümüze kadar gelen bir tartışmadır. Bu çalışmamızın bu bölümü Özal dönemi dış politika kararlarında Liberal Düşünce’nin etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

12 Eylül askeri darbesi, Türkiye’nin bazı değişiklikler yapması gereğini doğurmuştur. Askeri darbe yapılmadan önce alınan “24 Ocak Kararları” Türkiye’nin yeni bir ekonomik anlayışa yöneldiğini gösteren büyük bir adımdı. A. Rustow’un belirttiği gibi, bu noktada 12 Eylül askeri darbesi Türkiye’de 3. Devrimi, yani “Liberal Devrimi” yaratacak kadar önemliydi¹⁴. Bu bağlamda, Özal’ın dış politika anlayışını iki döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci dönem, Turgut Özal’ın ekonomik liberalleşme çabaları sonucunda ABD ile ilişkilerin yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemde Özal, Türkiye’nin liberalleşirken ABD yardımlarının Türkiye’yi geliştireceğini düşünmekteydi. 1. Dönem 1983 yılında başlamış, 1989 yılında Cumhurbaşkanı olması ile bu dönem sona ermiştir. 2. Dönem Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olması ile başlamıştır. Körfez Savaşı’nda ABD’nin yanında dış politikasını şekillendiren Turgut Özal, 2. dönemde ABD bağımlılığından nispeten çok boyutluluğa giden bir süreç izlemiştir.

Türkiye de neo-liberal ekonomik yapıya kendi rızası ile geçmemiştir. Aksine, ekonomik tıkanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, neo-liberal ekonomik

¹³ Muhittin Ataman, “ Özal leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in The 1980s”, *Middle Eastern Studies*, Vol.38, No.4, October 2002, s. 124.

¹⁴ Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkırcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal Ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.21.

zihniyetin ortaya çıkartılmasında ve sürdürülmesinde ortaya çıkmasında, Turgut Özal'ın liderliği tartışılmaz bir unsurdur. 24 Ocak kararlarını Özal kendisi hazırlamış ve iş dünyasına danışmıştır. 24 Ocak kararlarının açıklanmasından sonra Türkiye dış dünyadan döviz bulmasını sağlamıştır¹⁵. Bu bağlamda Özal, iktidarı döneminde dış dünyadan alınan ekonomik yardımlar Türkiye'nin jeopolitik özelliklerinin sonucu olduğuna inanmış ve liberal söylemleri ile yardımları devamını sağlamıştır. Özal'ın liberal söylemleri devleti etkinliğinin kısıtlanması ve serbest piyasa unsurlarında toplanmıştır¹⁶. Neo-liberal anlayış yeni bir popülist politik kültür yaratmıştır. Turgut Özal bu bağlamda neo-popülist reformcudur. Turgut Özal neo-popülist reformcu adını, kurumlardan daha çok baskı grupları ve çıkar grupları ile görüşüp reformu bu şekilde hayata geçirmesinden almaktadır. Neo-liberal reform yapılırken lider çok önemli bir rol oynar, neo-liberal reform bir bakıma ekonomi ve politik konuların işbirliğine dayanır¹⁷. Özal döneminde neo-liberal safhanın en önemli yapısı oluşturulmuştur. Özal neo-liberalizmi daha az radikal, daha çok aşamalı bir program olarak ortaya konulmuştur. Türk ekonomisi iç dengeden dış dengeye doğru yapılmış, bu durum dış politikaya da yansımıştır.

Turgut Özal demokrasinin olduğu yerde, serbest piyasanın olacağını ve serbest ekonomi anlayışı ile demokrasinin birbirini tamamladığını düşünmektedir. Avrupa liberalleri, Türkiye'deki insan haklarının en temel standartlardan daha aşağı olduğunu düşünmüşler ve Avrupa Parlamentosundan Türkiye aleyhine karar çıkarmışlardır. Türkiye'de 1985 yılından 1986 yılına kadar 179 idam cezası verilmiştir. Nisan 1985'de Avrupa Parlamentosu, liberallerin desteği ile Kürt sorununu gündeme getirmiştir¹⁸. Heper'e göre Türkiye Cumhuriyeti demokrasisi; Batıdaki gibi değil, akla yatkın bir şekilde formüle edilmesine rağmen, çıkar ve inançlara göre oluşturulmamıştır¹⁹. Turgut Özal kendi döneminde neo liberal anlayışı uygularken topluma Osmanlı'dan gelen "Devlet Baba" anlayışını, Kemalizm'in devletçilik ilkesini "Devlet hizmet için var devlet sizin hizmetçiniz" diyerek değiştirmiştir²⁰. Turgut Özal ilk iktidar döneminde iç neo-liberal politikalarla uğraşmıştır. Bu açıdan bir nevi, liberal demokrasinin temelini halkın çıkar ve isteklerinin temsil edilmesinin parti ve çıkar grupları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği, bu dönemde Turgut Özal'ın iç politika unsuru olmuştur. İhsan Sezal, Turgut Özal iktidarına kadar olan Türk toplumsal yapısında tarihine yabancılaştırılmış, kendisi ile barışık olmayan bir toplum, kavga ve tahrip etme ilkelerine oturtulmuş bir siyaset yapma anlayışı ve kayıtsız şartsız devleti kutsayan zihniyetin var olduğunu vurgulamıştır²¹. Özal, bu dönemde halkı bütünleştiren bir öğe olarak görülmekte ve ölmesi ile birlikte bu liberal demokratikleşmenin yarım kaldığı ifade edilmektedir.

Bazı liberaller ise, Turgut Özal'ın aldığı bazı kararlarda yanlış hareket ettiğini iddia etmektedirler. Özal'ın muhalefete düşmeme arzusunun demokrasi terbiyesinin yeterli olup

¹⁵ M. Ali Birand, Soner Yalçın, The Özal; Bir Davanın Öyküsü, 10. Baskı, Doğan Kitap, Mayıs 2007, s. 81.

¹⁶ Ziya Öniş, "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo Liberalism In Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No.4, July 2004, s. 120.

¹⁷ Ziya Öniş, "Turgut Özal and His Economic...", s.24.

¹⁸ İhsan Dağı, "Özallı Yıllarda Türk Siyaseti : İnsan Hakları Demokrasi ve AB", (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal, Kim Bu Özal, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001, s. 258.

¹⁹ Clement H. Dodd, "Aspect of The Turkish State: Political Culture, Organised Interests and Villages Communities", *British Society For Middle Eastern Studies*, Vol. 15, No 1/2, 1988, s. 78.

²⁰ Dodd, "Aspect of The Turkish...", s.84.

²¹ İhsan Sezal, "Bir toplumun Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrimi", (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal, Kim Bu Özal, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001, s. 167-168.

olmadığının sorgulanmasına yol açtığını vurgulanmaktadır²². Demokrasinin en büyük gereği veya onu diğer siyasal sistemlerden ayıran temel unsur, muhalefetin siyasi partilerce temsil edilmesidir. Özal'ın bu tavırları, keyfi iktidar eğiliminde olduğu kanısını doğurmuştur. Bir başka eleştirel nokta ise, Özal'ın “Allahtan başka kimseye hesap veremeyeceğini söylemesidir”. Bu sözde, liberal demokrasinin en büyük özelliğinin halka hesap verme gerçeğidir²³. Turgut Özal'ın bu unsurları fazla dikkate almaması liberal demokrasinin daha fazla gelişmesini engellemiştir.

Turgut Özal döneminin sona ermesinden sonra, Özal döneminden 21. Yüzyıla geçiş hem liberal ekonomik anlamda hem de politik anlamda sıkıntılar getirmiştir. Bu bağlamda Liberal toplumlarda sivil toplum gelişmiş durumda iken, Türkiye’de sivil toplum zayıf konumunu geliştirememiştir. Liberal demokrasinin temel görevi, sivil toplumun devletin gücünü kısıtlamasıdır. Başka bir deyişle, devletin toplum tarafından yönetilmesidir. Bu gelişmemişliğin sebebi ise, halkın siyasal elite olan güven eksikliğidir. 1999 yılındaki bir ankete göre TSK’ya güven %81 iken siyasetçilere güven %16’da kalmıştır²⁴. Nil Satana Türkiye’de ordunun yavaş yavaş liberalleştiğini, post modern ordunun toplumla birleştiğini yani sivilleştiğini, anayasal liberal geçmiş ile otoriter kurumların birleştiğini bu durumun hiç liberal olmaktan daha iyi olduğunu vurgulamaktadır²⁵. C. H. Dodd, Türkiye’nin Atatürk’ten bu yana sivil toplum’a sahip olmadığını vurgulamıştır²⁶. Sivil toplum liberal demokrasinin can damarıdır. Türkiye’de sivil toplumun gelişmemesi sebebi ile TÜSİAD, MÜSİAD, SİAD baskı gurupları sivil toplum örgütleri gibi yansıtılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının hem iç politika hem de dış politikada by-pass edilmesi, dış politikada baskı guruplarının daha etkili olmasına sebeptir.

Turgut Özal, dış politika anlayışı, o döneme kadar birikmiş hantal bürokratik sistemi devre dışına bırakmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, dış politika kararlarını dış işleri bakanına sormadan alabilmiştir. Bu noktada, Özal hızlı karar almayı sağlayacak başkanlık sisteminin Türkiye’de olmasını istemiştir²⁷. Özal’ın dış politika anlayışını şekillendiren en büyük unsur ise, müsteşarlıktan önce ABD’de önemli kurumlarda liberal ekonomik anlayışın uygulandığı Dünya Bankası gibi, dünyaya yön veren kurumlarda çalışmış olması etkili bir unsurdur.

Turgut Özal, liberal düşünceden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu noktada, ekonomik zenginliğin Türkiye’yi bölgesinde önemli bir güç yapacağına inanmıştır. Ekonomik işbirliğinin siyasal sorunları çözeceğine inanmıştır. Liberal Batı Avrupa ülkelerinin birlikteliğinin sonucu oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu Turgut Özal’ın liberalizmi algılayışında ve dış politika uygulayışında büyük etkisi olmuştur. Turgut Özal’a liberalizm üç ilke kazandırmıştır²⁸: i) Düşünce ve ifade özgürlüğü, ii) Dini inanç özgürlüğü, iii) Ekonomik girişim özgürlüğü. Bu üç ilke Turgut Özal’ın hem iç politikada ki hem de dış politika’da ki

²² Atilla Yayla, “ Liberal Siyaset/ Liberal İktisat”, (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal , Kim Bu Özal, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001, s. 439

²³ Yayla, “ Liberal Siyaset...”, s. 439.

²⁴ Nil S. Satana, “Transformation of The Turkish Military and The Path To Democracy” , *Armed Forces & Society*, Vol.34, No.3, April 2008, s. 361.

²⁵ Satana, “Transformation of The Turkish...”, s. 380.

²⁶ C. H. Dodd, “ The Development Of Turkish Democracy”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol.19, No.1, 1992, s.28.

²⁷ Gözen, *Amerikan Kışkırcısında...*, s. 118.

²⁸ M. Sait Yazıcıoğlu, “ Özal’ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükleri”, (ed.) İhsan Sezal, İhsan Dağı, Türk Politikasında Bir Reformist: Özal”, İstanbul, Kasım 2001, s. 202.

kararlarını etkilemiştir. Liberal düşüncenin pragmatistliğini ve çok boyutluluğunu 2. Dönemin sonlarına doğru daha rahat uygulamıştır. Bu bağlamda; Avrupa Birliği gibi, liberal yapılu oluşumlar bir araya getirmek için, Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile yoğun ilişkilere girmiştir. Bu bağlamda, David Lawday Turgut Özal'ı “Beyni Batı’da, kalbi İslam dünyasında olan bir devlet adamı” olarak tasvir etmektedir²⁹. Turgut Özal Türkiye’yi Batı ile Doğu arasında bir köprü olarak görmekteydi. Özal, toplumu Müslüman olan fakat modern, laik bir Türkiye hayal etmiştir.

Turgut Özal, 1. Dönem boyunca Özal’ın Amerika’ya yaklaşma eğiliminin başlangıç noktası, Türkiye’nin 1970’lerin sonucunda büyük bir ekonomik sıkıntı içinde olmasıdır. Özal bu dönemde, 24 Ocak kararları ile beraber OECD ve IMF’den büyük maddi destek görmüştür. Bu süreç, Türkiye’nin darbe döneminde demokratik adımların atılması gereğini doğurmuştur. Bu bağlamda, dış liberal dünya Türkiye’nin iç politikasını şekillendirmiştir. Özal kredi bulmaya çalışırken, liberal ekonominin can bulması hukuksal bir alt yapı gerektirmiştir. Bu noktada, dış dünya ekonomisi liberal sisteme geçen, fakat demokrasisi işlemeyen bir ülkeyi desteklemeyeceği sebep gösterilerek; Özal’ın katkısı ile Türkiye demokratik yaşama tekrar geri dönmüştür³⁰. Özal’ın Türkiye’de liberal ekonomik sistemi hayata kolay geçirmesinin bir başka sebebi ise 1973-1979 yılları arasında özel sektörün en büyük şirketlerinde yönetici olmasıdır. Özel sektör ilerleyen süreçte, Turgut Özal’ın liberal reformlarını desteklemiştir. Demokratik hayata geçilmesi ile beraber siyaset hayatına da atılan Turgut Özal Anavatan Partisini kurmuştur. Bu parti melez bir ideolojinin ürünüdür. Turgut Özal Anavatan Partisi içerisinde, 4 düşünceyi bir araya getirmiştir³¹: i) Liberalizm, ii) Muhafazakarlık, iii) Milliyetçilik, iv) Sosyal demokrasi. Özal yapılan seçimlerde hiç beklenmeyen bir sonuç ile tek başına iktidar olmuştur. Özal, ilk döneminde neo-liberal politikaları uygularken enflasyonu düşürmeye çalışmış fakat bunda fazla başarılı olamamıştır. Özal’ın 1980’li yıllarda yapmış olduğu liberal ekonomik adımlar, bugün 1980’li yılların “Washington Consensus” olarak anılmasına sebep olmuştur. Turgut Özal’ın bu dönemde liberal politikalar ile halkın desteğinin kaybetmemesinin sebebi ise, halkın çatışma, anarşik ortam yerine liberalizmin kendilerini sivil hayata geri götüreceğine inanmış olmalarıdır. Ekonomik adem-i merkeziyetçilik, çoğulculuğa önderlik etmiş çıkarları ve çatışmaları uzlaştırmıştır.

1. Dönem itibarıyla Turgut Özal ekonomik konular ile ilgilenmiş, 2. Dönemin alt yapıları atılmıştır. Bu dönüşüm aşamasında Türkiye kimlik sorunu yaşamıştır. Bu kimlik sorunu Özal’ın dış politika anlayışına da etki etmiştir. Bu dönemde, Türkiye’nin batıya yaklaşmasını özellikle AET ile işbirliği yapmasını isterken; bu bağlamda, demokratik içyapıda değişimlerin yapılması gerektiği öne sürülmüştür. Bu düşünceyi öne atanlar, 2. Cumhuriyetçiler olarak öne atılmıştır. Bu bağlamda Özal, Anayasa’nın 141., 142. ve 163. Maddelerini kaldırmıştır. Bu bağlamda kaldırılan bu yasalar, değişiklik yapılmadan önce, Avrupa tarafından insan hakları ihlaline sebep olduğu sebebiyle eleştirilmiştir. Bu üç maddenin ortak noktası toplumun dernek kurma ve propaganda yapma hakkını engellemiş olmasıdır. Bu noktada Avrupa Konseyi’nde üyeliği askıya alınan Türkiye, kendisini Avrupa ile barıştırmak amacı ile özellikle bu dönemde 2. Cumhuriyetçilerin desteği ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı kabul etmiştir. Bu imaj düzeltme dönemi esnasında Türkiye AET’ye başvurmuştur. Türkiye bu kararı ile Batı ile bütünleşmek istediğini yenilemiştir. Türkiye’nin

²⁹ David Lawday, “The Savvy Sultan Of Ankara”, *US News&World Report*, 29 July 1991, s. 38.

³⁰ Öniş, “Turgut Özal and His Economic...”, s. 114.

³¹ Öniş, “Turgut Özal and His Economic...”, s. 118.

AET'ye başvurusunun hazırlıksız yapıldığı veya Yunanistan'ın başvuru yapması sonucunda Türkiye'nin AET'ye başvurduğu gibi iddiaların doğruyu tam anlamı ile yansıtmadığı söylenebilir. Özal'ın AET'ye yönelik politikası ANAP'ın 1983 yılında kurulurken parti programının da AB'ye tam üyelik olarak savunulmuştur³². Bu bağlamda; Özal, AET ile ilişkilerin sadece savunma stratejisine dayanmasına karşı çıkmış, Türkiye'nin Avrupa'ya yapısal olarak dönüşmesini gerekli görmüştür. Özal'ın bu kararı içerde 2. Cumhuriyetçiler tarafından desteklenmiştir.

Turgut Özal, AET ile ilişkilere daha çok önemi 1986 yılından itibaren vermiştir. Bunun ana sebebi, 1984 yılında ABD ile yapılan ekonomi ve savunma antlaşmasının Özal'a istediği ekonomik yardımları getirmemiş olmasıdır. Özal'ın özellikle enflasyonu bir türlü düşürememesi, iç politikaya yönelik harcamaların fazla olması, bütçe açığının bir türlü kapatılamaması AET'ye yönelmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde Irak-İran Savaşı'nda "aktif tarafsızlık" politikası izlemesinin sebebi bir anlamda ekonomik liberalleşme kararlarının oturma dönemine denk gelmesinde aranması gerekmektedir. Bu bağlamda tek amaç İhracatı arttırmak olmuştur. 1982-1985 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatı toplam ihracatının %45'ni oluşturmaktadır. Bu hedef de her iki ülke bazında sağlanmıştır. Türkiye 1980-1985 yılları arasında yüzde 0.1 büyümüş, 1986 yılında büyüme yüzde 3.5 olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılında büyüme yüzde 1.7 olarak gerçekleşmiştir³³. Körfez Krizi'nde ise, Türkiye ekonomik istikrarı arkasına alarak risk almış ve kaybetmiştir. Bu bağlamda; Körfez Savaşı'ndan sonraki süreçte, o döneme kadar etkili olan dış politikada öncelikli olan liberalizmin ürünü ekonomik perspektifli dış politika anlayışı, zayıflamaya yüz tutmuştur.

Turgut Özal'ın dış politikasına rengini veren düşünce 1987'den sonra ağırlığı ortaya çıkan neo-Osmancılık olmuştur. Neo-Osmancılık daha çok dışa dönüktür. Şaban Çalış'a göre, yaşanan hayata ilişkin bellek devrimler eliyle yeni bir öz kazanmıştır ama kollektif belleğin diğer birimi kültürel bellek hala Osmanlı ile doludur. Liberal muhafazakar kesim dış politikada daha etkin olmanın yolunun Osmanlı mirasının yeniden canlandırılması olarak görmüş Özal'ın dış politikasına rehberlik yapmaya başlamıştır. Cengiz Çandar'a göre, 2. Cumhuriyetçilik neo-Osmancılığın ilk koşuludur ve neo-Osmancılık 2. Cumhuriyeti de içine alan bir projedir. Cengiz Çandar bu noktada, neo-Osmanlılık anlayışının hedefi Osmanlı coğrafyasıdır ve emperyal bir vizyona sahiptir³⁴. Bu dönemde Turgut Özal'ın Körfez Savaşında aktif olma isteği, Bosna Katliamına karşı duyarlılığının en önemli sebeplerinden biri neo-Osmancılık düşüncesidir. Turgut Özal Neo Osmanlılık düşüncesi ile bir bakıma yüksek politika (High Politic) kategorisindeki dış politikayı halka açmıştır. Başka bir deyişle, yüksek – alçak politika ayrımı ortadan kalkmış, olmaktadır.

Körfez Savaşı, Soğuk Savaşın bittiği ve ABD hegemonyasının kurulduğunu, Türkiye'nin de öneminin hala sürdüğünü göstermeye çalıştığı, istikrarsız Ortadoğu'ya istikrar getirme veya ABD'nin bölgeyi denetimini sağlamaya yönelik ilk fiili adımıdır. Özal, Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasındaki bu durum ile ilgilenilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özal Körfez

³² Dağı, "Özallı Yıllarda Türk Siyaseti..." s.251.

³³ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, 39. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, Ocak 2007, s.378.

³⁴ Şaban Çalış, "Hayalet Bilimi Hayali Kimlikler: Özal, Balkanlar ve Neo Osmancılık", (ed.) İhsan Sezal, İhsan Dağı, Türk Politikasında Bir Reformist: Özal, İstanbul, Kasım 2001, s. 418.

Savaş'ını pragmatist mantık ile yorumlamış ve bu savaşın Türkiye'ye fırsatlar ve çıkarlar sağlayacağını düşünmüştür³⁵. Özal'ın ABD'yi Körfez Savaşında doğrudan desteklemesinin diğer sebebi, Türk dış politikasının geleneksel dış politikanın temel niteliği olan hukuka uygun hareket etme koşulunun sağlanmış olmasıdır. Özellikle; Sovyetlerin, Güvenlik Konseyinde ABD'ye karşı tavır almaması, Ambargoyu desteklemesi özünde liberalizmin zaferini gösteriyordu. Avrupa Topluluğu tüm ekonomik çıkarlarına rağmen 4 Ağustos'tan itibaren ambargoyu desteklemiştir³⁶. Özal, buradan hareketle Türkiye'nin bu süreçte, kazançlı çıkmak için, özgür, liberal dünyanın yanında yer almak istemiştir. Özal, boru hatlarının kapatılması sonucunda zararı tazmin amaçlı gittiği ülkelerde "yardım değil, daha çok dış ticaret" sloganını ortaya atmıştır. Özal'ın bu şekilde davranma sebebi, diğer ülkeler ile ticaret geliştirilirse, Türkiye'nin ekonomik anlamda kendisini toparlayacağına inanmasının yanında dış yardımların gittiği ülkenin kredi notunu düşürmesidir. Bu noktada da anlaşıldığı gibi, Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu 2. Dönemde de ekonomi dış politika'da tek belirleyiciliğini önem kaybetmesine rağmen, sürdürmektedir. Körfez Savaşı sebebi ile Türkiye 1995 yılı itibarıyla 20 milyar \$ zarar etmiştir³⁷.

Özal'ın dış politika'da ABD ekseninden çıkıp çok boyutlu politika izlemeye çalıştığı dönem, Körfez Savaşından sonraki dönem olmuştur. Bu süreci belirleyen nokta, Sovyetlerin çökmesi ve Türkiye'nin dış politikasındaki temel tehdidinin ortadan kalkmış olmasıdır. Sovyet egemenliği altında ki Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını ilan etmiştir. Türk Cumhuriyetlerin İran rejimini alternatif olarak görmesi, Türkiye'nin Batı desteği ile bir model olarak sunulması gereğini doğurmuştur. Türkiye bu bağlamda; laik, liberal ve demokrat bir ülke özellikleriyle Orta Asya Türk devletlerine model olarak sunulmuştur. Türk modelinde Türkiye, amacına ulaşamamış bu ülkeler ile ilişkileri geliştirememiştir. Batı ve Türk Cumhuriyetleri amacına kısmen ulaşmıştır. Batı serbest pazar ekonomisini Türk devletlerine getirmeyi, Türkiye aracılığı ile başarmıştır. Türk devletleri ise, otoriter yapısını koruyarak liberal dünyanın desteğini almayı başarmıştır. Bu modelde hem batının, hem Türk devletlerinin başarısız olduğu nokta, demokrasi olmuştur. Türkiye'nin bu aşamada tek çıkarı, bu ülkelerin İran etkisine girmesini önlenmiş olmasıdır³⁸. Özal idealizmi, Körfez Savaşı'ndan sonraki ikinci ağır yarayı bu süreçte almıştır.

Özal'ın dış politikada ekonomik çıkarlar ve pragmatizmi birleştirdiği asıl adımlar ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (ECO) kurulması ile gerçekleştirmiştir. Bu adımlar, Türkiye'nin çok boyutlu politika izlemesini sağlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Aralık 1990'da kurulmuştur. Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Ukrayna, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye ve Rusya'yı bir araya getirmiştir. Türkiye ve Rusya bir örgütte 200 yıl sonra bir araya gelmişlerdir³⁹. ECO, Şubat 1992 yılında kurulmuştur. ECO, 300 milyon insanı bir araya getirmiş Özal'ın liberal Avrupa'dan etkilenerek Orta Asya ile bütünleşme projesi olarak bakılabilir. Özal idealizmi Modus vivendi'nin adımlarını atmıştır. ECO; tarım, ulaşım, iletişim, gümrük tarifeleri

³⁵ Gözen, Amerikan Kışkırcısında..., s. 189.

³⁶ Gözen, Amerikan Kışkırcısında..., s.225.

³⁷ Gözen, Amerikan Kışkırcısında..., s. 235.

³⁸ İdris Bal, Turkey's Relations with The West and Turkic Republic, Ashgate, 2000, s. 206.

³⁹ Berdal Aral, "Turkish Politics And International Society During The Özal Decade 1983-1993", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No.1, January 2001, s. 82.

konusunda ortak düzenlemeler öngörmekteydi. Fakat bölgenin işbirliğine yönelik tecrübesinin az olması bu örgütlerin pasif kalmasına yol açmıştır.

D) AK PARTİ DÖNEMİ LIBERAL DÜŞÜNCE VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

AK Parti iktidarı, 2002 seçimlerinden sonra iktidara tek başına gelmiş, liberal olduğunu vurgulayan bir iktidardır. Özal döneminde, dış politika’da liberal düşünce ekonomik konuları dış politika konusu yapmış başka bir deyişle, Özal dönemi dış politikaya doğrudan ekonomi penceresinden bakmıştır. Bundan dolayı, dış politika’da sadece ekonomiye odaklanması bazı hayal kırıklıklarını da beraberinde getirmiştir. AK Parti iktidarı ise, dış politika konusunda Özal dönemine göre, daha planlanmış adımlar atmıştır. Özal döneminde, dış politika konusunda gazeteci ve iş adamları ile etkili olma çabası AK Parti iktidarı döneminde akademisyenlerin eklenmesi ile üçlü bir işbirliği yaratılmıştır. Liberalizm sadece ekonomik yönde etkili olmamış pragmatizm, muhafazakarlık ve süreklilik kavramları AK Parti iktidarının dış politikasının temel nitelikleri olmuştur.

Bazı düşünörlere göre, Özal’ın ölmesi ile liberal devrim yarım kalmıştır. Bu düşünörlere göre, Türk toplumu tarihi ile barışması yarım kalmış, kendisi ile barışmamış bir toplum, çatışmacı siyaset anlayışının ortadan kalkmadığı, devletin milletin hizmetçisi olduğu anlayışının toplumsal tabanda oturmadan yarım kaldığı vurgulanmaktadır⁴⁰. AK Parti iktidarı, liberal bir parti olarak geldiği iktidarda Özal dönemine göre, dış politika’ya yansması daha teorik olmuş, bir nevi Özal döneminde dış politikada etkili olan liberal dinamikler bu dönemde de etkinliğini devam ettirmiştir. Bu dönemde, özellikle akademik kökenli olan Dış İşleri Bakanlığı yapan Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu Turgut Özal’ın son döneminde atılan çok boyutluluk politikasını geliştirmiştir. Başka bir boyutu ile akademisyen olmak için yurt dışı eğitimi için devlet bursu sağlayan Turgut Özal liberal görüşlü akademisyenlerin yetişmesine önemli katkı yapmıştır. Bu bağlamda, Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu aktif dış politikaları Turgut Özal’ın 20 yıl önce atmış olduğu tohumlar olarak görölebilir. Bu bağlamda, Turgut Özal’ın dış politikada yapmak istedikleri günümüzde daha sistematik hale getirilmiş ve kavramsal çerçeveye oturtulmuştur.

Türkiye, 2001 ekonomik krizinden sonra yapılan seçimlerde liberal bir parti olan AK Parti’yi iktidar yapmıştır. AK Partinin liberal ve muhafazakar bir parti olduğunu vurgulayan Charles Rouley, AK Partinin liberal-muhafazakar bir parti olarak devam edebilmesi için, şu ilkeleri sıralamaktadır⁴¹: i) Hukukun güçlendirilmesi, ii) Mülkiyet hakkının korunması, iii) İç muhalefete karşı hukuku korumak, iv) Para arzının kontrolünü sağlamak, v) Bütçe dengesi, vi) Serbest piyasa ekonomisi. Buradan da anlaşıldığı gibi AK Parti’nin liberal politikalarının yanında muhafazakar tarafı da ağır basmaktadır. Bunun ile birlikte, AK Partinin dış politika anlayışı Liberalizmi yansıtmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, AK Partinin dış politikasının temel niteliği konstrüktivizmin niteliklerine yakındır. Bu bağlamda, AK Partinin dış politikası bir satranç oyununa benzetilebilir. Satranç oyununda da kurallar inşa edicidir. Yani hem oyunu, hem de aktörlerin rollerini inşa eden bu kurallar olmadan bu oyun oynanmaz. Faydacı liberal anlayışa göre, normlar devlete fayda sağladığı sürece vardır. Konstrüktivist

⁴⁰ Sezal, “ Bir toplumun...”, s. 167-168.

⁴¹ Charles K. Rouley, “ Conservatism and Economics: A ,Sweet Turkish Delight”, *Public Choice*, Vol. 119, No. 1/2 April 2004,s. 7-11.

düşüncede ise, normlar devletin çıkarımı inşa eder⁴². Buradan da anlaşılacağı gibi, AK Parti hükümetinde Türkiye politika yapıcı ve geliştirici bir rol üstlenmektedir. AK Partinin konstrüktivist politika izlemesine liberal anlayış, yardımcı olmaktadır. AK Parti dış politika yapımında konstrüktivist teori hakimken bu dış politika anlayışının uygulanmasında liberaller Türkiye’de aktif rol oynamaktadır. Küreselleşmenin etkin kıldığı neo-liberal anlayış, 11 Eylül sonrası ABD’nin hegemon güç olarak kendisini algılamadaki değişimin bir sonucu olarak, AB ile ilişkiler başta olmak üzere birçok konuda Türkiye’nin kendini dönüştürmesine yardımcı olmaktadır. Bu dönüşümler; ekonomik özelleştirmeler başta olmak üzere, asker-sivil ilişkilerini kapsayan geniş bir alanı ele almaktadır. Bu neo liberal anlayış, Türk dış politikasının (TDP) güvenlik endeksli olmaktan çıkarıp demokrasi, kimlik, medeniyet buluşması gibi konularda yapılandırılmaya yönelmektedir⁴³. Dış politikanın şekillenmesinde önemli bir rol üstlenen liberal bakış açısı, AK Parti dış politikasının dinamik kalmasını sağlamaktadır.

Toplumların kendi coğrafi konumlarını eksen edinen mekan algılamaları ile kendi tarihi tecrübelerini eksen edinen zaman algılamaları, yönelişleri ve dış politika yapımını etkileyen faktörler zihniyet altyapısını oluşturur. Bu bağlamda, Ahmet Davutoğlu stratejik zihniyetin süreklilik arz etmesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁴. Ahmet Davutoğlu, 1990’lı yıllardaki koalisyon dönemlerini süreklilik arz etmeyen kişiye göre değişen, dış politika izlenmesi sebebi ile eleştirmiştir. Davutoğlu tarafından yapılan başka bir eleştiri ise, Türkiye’nin Ortadoğu’da olmasına rağmen bu kesimler ile bağlarını iyi kuramadığı, tarihi prestije sahip bir bölgesel güç imajı yaratmaktansa küresel güç merkezlerinin Ortadoğu’daki konumunu vurgulamaya özen gösterilmesini eleştirmiş bir bakıma; Özal döneminin bazı yılları da bu eleştiriden payını almıştır. Türkiye’nin bölgeden yabancılaştığı vurgulanmıştır⁴⁵. AK Parti iktidarının dış politika çerçevesini çizen dış gelişmeler böyle bir anlayışın uygulanması için, zemin oluşturmuştur. Bir bakıma Özal dönemi, Soğuk Savaş bakış açısı ile olaylara bakmanın terk edilmeye başlandığı bir geçiş dönemi olarak görülebilir. Bu süreç 11 Eylül saldırıları ile bitmiştir

AK Partinin dış politika yaklaşımlarını genel hatları ile çizersek şu çıkarsamalara ulaşabiliriz⁴⁶: i) Orta Doğu’da İslam kimliği üzerinden hareket etmek, ii) Orta Asya’da Türk kimliğinden hareket etmek, iii) Avrupa ile güvenlik çizgisinden hareket etmek. Buradan da anlaşılacağı gibi, AK Parti sadece belli bir kimliğe takılıp kalmak yerine daha çok Türkiye’nin etkin olacağı kimliği bölgeye göre değiştirmekte pragmatist birçok boyutluluk öne çıkarmaktadır. AK Parti dış politikası, sadece genel başkana endeksli bir dış politika olmaktan çok sivil toplum kuruluşlarının, iş çevrelerinin, akademisyenler ve Dış İşleri Bakanlığı ile ortak bir sentez sonunda ortaya çıkmaktadır. Turgut Özal dönemi en etkili dış politika aracı ekonomi olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin dış politika anlayışı “değerler ve çıkarları” uzlaştırmaya, bir araya getirmeye çalışan bir anlayış konumundadır⁴⁷.

⁴² Kemal İnat, Burhanettin Duran, “AKP Dış Politikası: Teori Ve Uygulama”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006, s.22.

⁴³ İnat, “AKP Dış Politikası..”, s.30.

⁴⁴ Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, 21. Basım, Küre Yayınları, Ocak 2007, s. 29.

⁴⁵ Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.45- 57.

⁴⁶ Beril Dedelioglu, Türkiye’nin Türk Dünyası İle İlişki Kurması Rusya’ya rağmen olmaz”, (ed) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Temmuz 2009, s.78.

⁴⁷ İbrahim Canbolat, “Dış Politika’da Alternatif Yararlı Değil, Mümkün de Değil”, (ed) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Temmuz 2009, s. 239.

AK Parti iktidarı, Özal döneminde temelleri atılan Anadolu sermayesini, küresel sermayeye açmış başka bir deyişle, dış politikanın ekonomik aracı İstanbul merkezli olmaktan çıkmıştır. Ekonomik durumun sosyal alt yapısındaki bu değişim dış politika aracı olarak ekonominin dış politika’da etkisini azaltmıştır. Anadolu Sermayesi, Orta Doğu ve Orta Asya’da etkili olmaya başlamıştır. İstanbul sermayesinin, Batı’ya endeksli olan yapısına Alternatif yaratılmış bu durum dış politika’daki çok boyutluluk anlayışı ile uyumlu bir davranış biçimi yaratmıştır. Bir başka yönden, Türkiye Ortadoğu ve Kafkasya’daki komşular ile ticari ilişkileri geliştirerek sorunları çözme eğilimindedir.

AK Partinin dış politika’da dinamik hareket edebilmesinin en önemli sebebi, Türkiye’de büyük bir desteğe sahip olmasında yatmaktadır. Bu bağlamda, dış politika’da zıtlıkları bir araya getirip uzlaştırma iradesini göstermiştir. Avrupa karşıtlığı ile bilinen muhafazakar ve İslamcılar, liberal muhafazakarlık gömleği altında uzlaştırmayı başarmıştır. Ekonomik faktörlerin özellikle, Türk dış politikasında temel belirleyici olduğu dönemler ekonomik kriz dönemleri ve ekonomik krizden çıkış dönemleri olarak bir tespitte bulunabiliriz. Özal’ın iktidarının ilk döneminde, Türkiye’nin banker krizinde olması, Turgut Özal’ın daha çok dış dünya’ya ekonomik faktörleri öne çıkararak bakmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, AK Parti’nin ilk döneminde ekonomik faktörler daha ağırlıklı olmuş, bir bakıma 2001 dönemindeki ekonomik krizden kurtulmaya çalışılması, neo-liberal ekonomik faktörlerin daha etkili şekilde dış politikaya rengini vermeye zorlamıştır. Dış politikada ekonomik faktörlerin üç boyutu vardır⁴⁸: i) IMF’nin getirmiş olduğu sınırlıklar, ii) Özelleştirme çerçevesinde getirilen yabancı sermaye ve ticaret vergüsü, iii) Ekonomik Krizden çıkma çabası. Bu üç unsur, Türkiye’nin dış politika’da daha esnek davranmasını önlemiştir. Bu bağlamda, Irak’a asker gönderilmesi karşılığında ABD ile 25-30 milyar \$ koşul öne sürülmesi, ekonominin dış politika’da etkisini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Türkiye ekonomik düzeyde esnekliğe sahip olduğu zaman dış politika’da çok boyutluluğu olumlu yönde etkilemektedir.

Ahmet Davutoğlu, Türkiye’nin bugüne kadar bir stratejik zihniyet geliştirilmemesinin sebebini, tarihi ve coğrafi derinliği haiz dinamik bir Türkiye stratejisi ile iç çelişkilerin yıpratıcı süreçlerine mahkum edilmesinden kaynaklandığını vurgulamıştır⁴⁹. Bu bağlamda, Türkiye’nin tek eksenli dış politika uygulamasının terk edilmesi gerektiği ve merkez olunması gereği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Davutoğlu dış politika oluştururken 5 tane dış politika aracı geliştirmiştir⁵⁰: Birinci mekanizma imparatorluk döneminde olduğu gibi bütün dış politika alanları bir resimde birleştirilmiştir. İkinci mekanizma proaktif dış politika izlenmesi gereği vurgulanmıştır; bunu daha aktif yapmak için ritmik diplomasi ön plana çıkartılmıştır. Üçüncü mekanizma sınırlar bütün olarak düşünülmüş ve komşular ile maksimum iş birliği öne çıkartılmıştır. Dördüncü mekanizma Türkiye’nin bölgesinde merkez olan sorunların çözümünde aktif rol oynamak isteyen bir Türkiye yaratılmasıdır. Son mekanizma ise attığı bu adımların takip edilmesidir.

AK Partinin ilk döneminde AB’ye adaylık statüsünün alınmasından sonra müzakerelerin 2 Ekim 2005 tarihinde başlatılması ile ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Bu tarihi gelişme, TDP’nin merkezinde yer alan Washington’un, Brüksel ile yer değiştirmesi sonucunu

⁴⁸ İnat, Duran, “ AKP Dış Politikası: Teori ...”, s. 38.

⁴⁹ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s. 63.

⁵⁰ Bülent Aras, Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy, SETA, *Foundation For Political, Economic And social Research*, May 2009, s. 8-10.

getirmiştir⁵¹. İlk dönemde AB ile ilişkilerin geliştirilmesi 2. Cumhuriyetçiler tarafından memnuniyetle karşılanmış bu sürecin daha da hızlandırılmasına çaba harcamışlardır. Bu dönemde, akademisyenler tarafından Mevcut koşullarda en gerçekçi ulaşılabiliyor en iyi hedefin AB olduğu ve Türkiye'nin bu koşullarda başka alternatifinin olmadığı vurgulanmıştır⁵². AK Parti Hükümetinin ikinci dönemi ise, dış politikada AB'ye yoğunlaşmadığı sebebi ile, ikinci Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilmiştir. Mehmet Altan açtığı imza kampanyasında AB ile ilişkiler hakkında şu cümleleri kullanmıştır⁵³: “İçeride ve dışarıda, Türkiye'nin Batı'dan ve dünyadan uzaklaştığı izlenimini silecek, kaygıları giderecek tek yol AB çıpasıdır. AB üyeliği, Türkiye'de laik demokrasinin, ekonomik ve siyasî istikrarın, sosyal refahın güvencesidir. Böyle olduğu için 50 yıldan beri bir devlet politikası olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak bugün, bu çıpanın zayıfladığı, Türkiye'nin başka mecralara kaymakta olduğu görüşü hakimdir”.

Bu bağlamda ikinci Cumhuriyetçiler Türkiye'deki liberal Batıcı kesimin düşüncelerini aktarmakta, endişelerini belirtmektedir. Mehmet Barlas ise, yazmış olduğu yazılar ile Türkiye'nin AB içinde olması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁴. Entelektüel liberal kesimin bu baskısı, Türkiye'nin AB sürecinde daha aktif olmaya zorlamıştır. İkinci Cumhuriyetçilerin AB'ye uyum çerçevesinde sivil anayasaya geçilmesi konusundaki baskıda devam etmektedir. Bu görüşler, AK Parti'nin iç politika ve dış politika da liberalizmin etkisini göstermesi bağlamında önemlidir. Türk dış politikasındaki bu gelişmeler bazı akademisyenler tarafından normalleşmenin ilk göstergeleri olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, AB ve ABD ile ilişkiler duygusallıktan çok kar zarar hesabına dayanan stratejik adımlara dönüşmüştür. Bu düşüncülere göre, AB artık bir saplantı olmaktan çıkmış, adeta daha güçlü ve daha zengin Türkiye'nin yaratılması için araçsallaştırılmıştır⁵⁵.

Özal döneminde, Türkiye Avrasya'daki soydaşlarımıza model olarak sunulmuş fakat Türkiye, soydaşlarımıza model olma yetisine sahip olmadığını görmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, AK Parti iktidarının ilk dönemi ABD'nin Irak müdahalesine tanıklık etmiştir. Bu süreçte, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (BOP) ortaya atılmıştır. Bu proje, ABD'nin küresel ve bölgesel sorunlara, özellikle uluslararası teröre askeri yaklaşımların ötesinde kapsamlı sosyal, ekonomik, kültürel politik yönleri de dikkate alan bir proje niteliğinde yaklaşmasını ifade etmektedir⁵⁶. Türkiye'nin bölgede çok hassas bir jeopolitiği bulunmaktadır. Türkiye bir yandan batılı, demokrat, geri kalan İslam dünyası için, bir model diğer taraftan ise, kendisinin demokratik ekonomik sorunları olan bir ülkedir⁵⁷. Türk Cumhuriyetlerine de model olarak gösterildiğinde aynı sorunlara sahip olan Türkiye, BOP çerçevesinde Ortadoğu ülkelerine de örnek gösterildiğinde bu problemler varlığını korumuştur. Bu dönemde Özal dönemi ve AK Parti döneminde liberal dünyanın bir parçası olmanın kanıtlanmak istenmesi ve ekonomik dış yardım umudu Türkiye'yi kendisini model

⁵¹ İnat, Duran, “AKP Dış Politikası: Teori ...”, s. 49.

⁵² Mustafa Acar, “Avrupa Birliğine Tepkiler: Türkiye'nin daha iyi bir alternatifi var mı?”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s. 133.

⁵³ <http://www.mehmetaltan.com/index.asp?sayfa=gundem> Erişim Tarihi: 15. 10. 2009

⁵⁴ Mehmet Barlas, *Sabah Gazetesi* 01/18/2004

⁵⁵ Tarık Oğuzlu, “Türk Dış Politikasında Normalleşme: Bölgesel ve Küresel Bir Analiz”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006, s. 396.

⁵⁶ İdris Bal, Ayfer Selamoğlu, “Büyük Ortadoğu projesi: ABD, AB, Türkiye Ve Bölge”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, AGAM yayınları Ankara, 3. Baskı, 2006, s.196.

⁵⁷ İdris Bal, Ayfer Selamoğlu, “Büyük Ortadoğu projesi...”, s. 202.

olarak gösterme yoluna itmiştir. AK Parti geçmişin getirdiği tecrübe ve ekonomik kalkınmanın da etkisi ile model olmanın ancak kendi bölgesinde güçlü bir Türkiye'nin yaratılması ile olacağını görmüştür. Bu bağlamda, Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde Ortadoğu'da nispeten kötü bir prestiji olan liberal Amerika yerine, liberalizmin bütün öğelerini benimsemiş; demokrat, anayasal düzenin sorunsuz işlediği, bir Türkiye'nin bölgede etkin hale gelmesinin gerektiğini görmüştür.

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci Ortadoğu'da şu şekilde algılanmaktadır⁵⁸: Türkiye'nin AB'ye üyeliği sebebi ile demokratik adımlar atması negatif olarak görülmektedir. Ortadoğu'da Türkiye'nin Batılılaşmasının ötekileşme süreci olarak gören anlayışın ortadan kaybolduğunu aksine, Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin bölge ülkeleri için tehdit teşkil etmediğini aksine bölge için, bir istikrar kaynağı olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Bölgede Serbest piyasa ekonomisinin hakim olmaya başlaması; Türkiye'nin liberal değerleri dış politika anlamında bölgeye yönelik politikalarda kolay yansıtması sonucunu getirmiştir. Bunun ile birlikte, komşular ile ve Ortadoğu ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler liberalizmde amaçlanan Modus vivendi'nin dış politikaya yansımalarıdır. Barış içerisinde Ortadoğu ülkelerinin birbiri ile geçinebileceğini kanıtlamaya çalışan Türkiye, bu ülkeler ile ticari ilişkilerini artırarak ilişkilerin sağlamlaşmasına çaba harcamaktadır.

Türkiye'nin dış politikasında en büyük değişimi, Kıbrıs konusundaki attığı adımlar olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin Annan Planı'nı desteklemesi adada sorunun çözülmesi isteğini göstermektedir. Başka bir yönden; Kıbrıs sorununu ele alırsak, AB ile liberal dünyanın temsilcisi AB ile müzakereler başlamış olmasına rağmen, sekiz tane başlığın Kıbrıs sorunu sebebi ile açılmaması, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda bazı adımlar atma sonucunu getirmekte, ileride de bu adımları devam ettirme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir⁵⁹. Bu da bize göstermektedir ki Türkiye liberal dünya'dan kopmak istememekte bundan dolayıdır ki bunca yıldır Türkiye'nin kırmızı çizgileri olarak kabul edilen konularda farklı öneriler atabilmektedir. Özal döneminde Kıbrıs konusunda açılımlar ekonomik konularda kısıtlı kalırken AK Parti döneminde açılımlara politik inisiyatifler de eklenmiştir. Bu bağlamda, AK Parti döneminde Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğüne taraf olunmayacağı gösterilmekte, Annan planında olduğu gibi uzlaşmacı eylemler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, Annan Planı hem Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ye üyeliğini öngörmekte, hem de Türkiye'nin üyelikte en büyük engeli olan Rum kesiminin bu şekilde etkisiz hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz iki örnek Özal dönemi ile AK Parti iktidarında liberal unsurların hangi yönden etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Liberalizm, Türkiye'de belli dönemlerde etkili olmuş bir paradigmadır. Bu bakış açısı, Türkiye'de ki iktidar partilerinin iç ve dış politikasını şekillendiren önemli bir öge olarak aktif olarak Türk siyasal hayatına rengine vermiştir. Liberalizm ekonomik anlamda serbest piyasayı savunmakla birlikte pragmatizm ve hukuksal nitelikler bu düşüncüyü tamamlayan en önemli unsur durumundadır. Türkiye'de liberalizm muhafazakarlıkla bütünleşerek siyasal yaşamda etkili bir unsur haline gelmiştir. Liberalizm ve muhafazakarlığın ortak noktası ise, devletin etkinliğinin sınırlandırılmasıdır.

⁵⁸ Zeynep Dağı, "Ortadoğu Perspektifinden Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonu: Ötekileştirme Aşılıyor mu?", (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006, s.174.

⁵⁹ [The Economist](http://www.economist.com). London: [Dec 12, 2009](http://www.economist.com). Vol. 393, s. 56.

Türk dış politikası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkili olan belli ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, Liberalizmin bu ilkeler ile çatışması Türkiye'nin dış politikasında bazı kırılmaları beraberinde getirmek zorunda bırakır. Bu noktada, Türkiye'de Turgut Özal ve AK Parti dönemi liberal düşüncenin dış politika bağlamında etkisinin çok rahat görülebileceği dönemler konumundadır. Turgut Özal döneminde fırsatlar ve tehditler neo liberal ekonomik unsurlar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. AK Parti iktidarı döneminde ise, liberal unsurlar dış politikaya sadece ekonomik boyutu ile girmemiş, liberalizmin pragmatizmi ve uluslararası hukuk çerçevesinde uzlaşmacı bir taraf olma isteği dış politikaya rengini vermiş, Türkiye bölgesini bir bütün olarak görmekte; bölgede çözüm geliştirerek uzlaşmacı bir devlet geleneği geliştirilmek amaçlanmaktadır. Liberal muhafazakarlar hem Özal döneminde, hem AK Parti döneminde etkisini göstermiştir. Bu bağlamda İkinci Cumhuriyetçiler bu dönemde de etkinliğini göstermiş ve dış politikayı etkilemiştir. Dış politikanın halka açıldığını gösteren unsur ise, Neo Osmanlıcı anlayışın dış politikada etkili olması, bir nevi halkın düşüncelerini yansıtmaya fırsatı yaratmıştır.

Özal döneminde başlayan Türkiye'nin kimliği ne soruları günümüze kadar gelmiştir. Turgut Özal döneminde gerçekleştirilenler sadece Özal'ın düşüncelerine bağlı kalınarak, belli entelektüel çevre günümüzde de etkili olan ve dış politikaya yön veren düşüncelerin temelini atmıştır. Günümüzde, bu düşünceler ekonomik çıkarlar, pragmatizm, neo-liberalizm birleştirilerek bugün, Türkiye'nin çok boyutlu dış politikası başka bir deyişle, liberalizmin Vodus Vivendi'si gerçekleştirilmiştir. Dış politikada farklılıkların bir arada aynı platformlarda yer alabileceği düşüncesi yani Modus Vivendi'nin etkili olduğu söylenebilir. Bugünkü, çok boyutluluk sadece bir dönemin ürünü değil, Özal iktidarı döneminden günümüze kadar biriken bir tecrübenin ürünüdür. Bu bağlamda, dış politikanın çok boyutlu olmasında belli bir dönem neo liberalizm negatif etki yapsa da sonraki aşamada içerdeki liberal entelektüellerin dünyaya bakışı, AK Parti döneminde, Türk dış politikasının temel ilkelerden sapmadan çok boyutlu bir seyir izlemesinde, önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin AK Parti döneminde çok boyutlu ve çok kulvarlı bir dış politika izlemesinde, AK Parti'nin Turgut Özal döneminde baskın olan neo-liberal ekonomik anlayışı dengeleyen unsurları aktif hale getirmesi ile gerçekleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa, "Avrupa Birliğine Tepkiler: Türkiye'nin Daha İyi Bir Alternatifi Var Mı?", *Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2.
- AKTAN, Can Çoşkun, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, İzmir, T yayınları, 1994.
- AHMAD, Feroz, "The Turkish Election Of 1983", *MERİP Report*, No. 122, Turkey, Under Military Rule, March April 1984, Middle East Research and Information Project.
- ARAS, Bülent, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", SETA, *Foundation For Political, Economic And social Research*, May 2009.
- ATAMAN, Muhittin, "Özal leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in The 1980s", *Middle Eastern Studies*, Vol.38, No.4, October 2002.
- ARAL, Berdal, "Dispensing with Tradition ? Turkish Politics and International society During The Özal Decade 1983- 1993", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No.1, January 2001.

-----, “Turkish Politics And International Society During The Özal Decade 1983-1993”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No.1, January 2001, s. 82.

BAL, İdris, Turkey’s Relations with The West and Turkic Republic, Ashgate, 2000.

BARLAS, Mehmet, Sabah Gazetesi 01/18/2004.

BOİLLON, Hardly, John Locke, Liberte yayınları, 1999.

BİRAND M. Ali, YALÇIN, Soner, The Özal Bir Davanın Öyküsü, 10. Baskı, Doğan Kitap, Mayıs 2007.

CANBOLAT İbrahim, “Dış Politika’da Alternatif Yararlı Değil, Mümkün De Değil” ,(ed) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Temmuz 2009.

CİZRE, Ümit, YELDAN, Erinç, “The Turkish Encounter With Neo Liberalism :Economics and Politics in The 2000/2001 Crises”, *Review Of International Political Economy*, Vol.12, No. 3, Aug. 2005

ÇANDAR, Cengiz, Referans Gazetesi, 06/11/ 2009

----- , Referans Gazetesi, 14/ 07/ 2009

ÇALIŞ, Şaban, “Hayalet Bilimi Hayali Kimlikler: Özal, Balkanlar ve Neo Osmanlılık”, (ed.) İhsan Sezal, İhsan Dağı, *Kim Bu Özal?*, İstanbul, Kasım 2001.

DAĞI İhsan, “ Özallı Yıllarda Türk Siyaseti : İnsan Hakları Demokrasi ve AB”, (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal , *Kim Bu Özal*, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001.

DAĞI Zeynep, “Ortadoğu Perspektifinden Türkiye’nin Avrupa Entegrasyonu: Ötekileştirme Aşılıyor mu?”,(Der) Zeynep Dağı, Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar, Orion Yayınevi, 2006

DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik, 21. Basım, Küre Yayınları, Ocak 2007.

DEDELİOĞLU, Beril, Türkiye’nin Türk Dünyası İle İlişki Kurması Rusya’ya rağmen olmaz”, (ed) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin , *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Temmuz 2009.

DODD, Clement H., “ Aspect of The Turkish State: Political Culture, Organised Interests and Villages” Communities, *British Society For Middle Eastern Studies*, Vol. 15, No 1/2 , 1988.

-----, “ The Devolopment Of Turkish Democracy”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol.19, No.1, 1992.

HEPER, Metin, ÇINAR, Menderes, “ parliamentary Government With A Strong President : The Post 1989 Turkish Experience” , *Political Science Quarterly*, Vol.11, No.3, Autumn 1996.

HEYWOOD, Andrew, Siyasi İdeolijiler, Adres yayınları, Şubat 2007.

GRAY, John, Liberalizmin İki yüzü, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası 1919- 1945, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.

GÖZEN, Ramazan, Amerikan Kısılcacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal Ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

-----, “Türk Dış Politikasında Vizyon Ve Revizyon”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006.

LAWDAY, David, “The Savvy Sultan Of Ankara”, *US News&World Report*, 29 July 1991.

OĞUZLU, Tarık, “Türk Dış Politikasında Normalleşme: Bölgesel ve Küresel Bir Analiz”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006.

ORAN, Baskın, “TDP’nin Kuramsal Çerçevesi”, Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim yayınları, 2002.

ÖNİŞ, Ziya, “Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo Liberalism In Critical Perspective”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No.4, July 2004.

ÖZGÜR, Faruk, Tek parti İdeolojisiyle Demokrasi, Liberte Yayınları, Ocak 2004.

ROULY, Charles K, “Conservatism and Economics: A Sweet Turkish Delight”, *Public Choice*, Vol. 119, No. 1/2 April 2004.

SAKALLIOĞLU, Cizre, “parameters and Strategies Of Islam state Interaction In Republican Turkey”, *International Journal Of Middle East Studies*, Vol. 28, No. 2, May 1996.

SATANA, Nil S., “Transformation of The Turkish Military and The Path To Democracy”, *Armed Forces& Society*, Vol.34, No.3, April 2008.

SEZAL, İhsan, “Bir toplumun Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrimi”, (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal, *Kim Bu Özal*, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001.

The Economist. London: Dec 12, 2009. Vol. 393.

İNAT, Kemal, DURAN, Burhanettin, “AKP Dış Politikası: Teori Ve Uygulama”, (Der) Zeynep Dağı, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, 2006.

KALAYCIOĞLU, Ersin, The Motherland Party: The Challenge Of Institutionalization In a Charismatic Leader Party, *Ebsco Publishing*, 2002.

KONGAR, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye, 39. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, Ocak 2007.

KOKER, Levent , “ Liberal Muhafazakarlık ve Türkiye” , *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt:5.

WINDYBANK, Susan, “ Turkey’s Quest for Freedom” , *Policy*, Vol. 20, No.3, Spring 2004.

YAYLA, Atilla, “Liberal Siyaset/ Liberal İktisat”, (Der) İhsan Dağı, İhsan Sezal , *Kim Bu Özal*, İstanbul, Boyut Yayınları, Kasım 2001

-----, Atilla Yayla, Liberalizm, İstanbul, Plato Film Yayınları, Kasım 2003.

YAZICIOĞLU, M. Sait, “Özal’ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükleri”, (ed.) İhsan Sezal, İhsan Dağı, *Kim Bu Özal*, İstanbul, Kasım 2001.